

Zavadska O. The government strategy in foreign policy of the state in the context of globalization: theoretical aspect

Research is dedicated to outlining the factors influencing the government strategy in foreign policy in the context of globalization. Taken into account the features of the information component of the country's image, the use of resources, components of its internal policy into manifestation on the world stage.

Keywords: government strategy in foreign policy, image of the state strategy.

УДК 316.32

Зайченко Лілія Михайлівна,

старший викладач кафедри політичних наук НПУ імені М.П. Драгоманова

ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ ІДЕЇ ТЕХНОКРАТІЇ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ЗМІН

У статті аналізуються питання впливу техніко-технологічних факторів на процеси політичного управління взагалі та переосмислення ідеї технократії в умовах інформаційної експансії та глобалізаційних змін, зокрема. Технократія розглядається як влада фахівців, результатом якої є поява управління суспільно-політичними процесами на базі наукового знання.

Ключові слова: технократія, глобалізація, інформаційне суспільство, політична влада, політичне управління.

Людство на зламі ХХ-ХХІ століть постало перед глобальними змінами, що відбуваються у всіх сферах суспільної життєдіяльності, зокрема, і у політичній. Ці зміни, в першу чергу, пов'язані із прогресуючим поширенням досягнень науково-технічного прогресу, є неоднозначними і суперечливими. До деяких позитивних зрушень в даному контексті можна віднести прискорене впровадження нових інформаційних технологій в галузі соціального та політичного управління; зростаючу роль науки у суспільстві взагалі і державі, зокрема, та перетворення знання на найбільш дієвий владний ресурс. До негативних слід зарахувати: екологічні катастрофи; поступовий занепад авторитету демократичних інститутів, викликаний зростанням маніпуляцій електоратом за допомогою «брудних виборчих технологій»; заміну просвітницьких та гуманістичних ідеалів «технічною раціональністю». Отже, усвідомлення амбівалентності технічних інновацій і непередбачуваності широкого застосування техніки та технології формує стійку потребу у перегляді основних технократичних концепцій, а також місця і ролі технократії у сучасному суспільстві.

Метою статті є аналіз особливостей ідеї технократії в умовах інформаційної експансії та глобалізаційних змін.

Вивченням особливостей технократичних ідей з кінця 60-х років ХХ ст. займались переважно зарубіжні дослідники, зокрема, Д.Белл, Е.Тоффлер М.Кастельс та ін. В радянській літературі технократія розглядалась в основному з критичних позицій, як концепція ворожа марксизму. Дослідження технократії на пострадянському просторі не мали комплексного системного характеру, аналізу піддавались лише окремі його аспекти. Ідеї технократії знайшли своє відображення і у роботах вітчизняних вчених (В.П.Беха, І.В.Малика, В.Г.Попова), де були виявлені та проаналізовані різні аспекти взаємозв'язків між людиною, суспільством і технікою.

В сучасній політичній науці не існує єдиного підходу до визначення поняття «технократія». Остання розглядається і як влада технічних фахівців, і як ідейне обґрунтування цієї влади, а також як тип політичного режиму, в якому технократи посідають домінуюче становище. Всі вищеперераховані визначення крім техніко-технологічної, несуть ще й політико-кратологічне навантаження — вони так чи інакше пов'язані з феноменом влади

взагалі, і політичної — конкретно. Отже, визначимо технократію як поняття, що означає встановлення політичної влади технічних фахівців, результатом якої є поява управління суспільно-політичними процесами на базі наукового знання, що застосовується в інтересах всього суспільства.

Виходячи з цього, висування технократії та обґрунтування її провідної ролі у сфері управління є закономірним саме на етапі постіндустріальної цивілізації та інформаційного суспільства. Інформаційна революція як результат прогресуючої наукової і техніко-технологічної раціональності істотно змінює механізми управління суспільством і створює нові політичні структури. Саме в цей період в США і країнах Західної Європи поживалася теоретична полеміка з питань соціальних та політичних перспектив технократичної раціональності і широкого спектру її наслідків.

Виходячи із визначення глобалізації як процесу поступового розмивання традиційних кордонів та зближення країн та народів в силу широкого застосування нових інформаційних технологій та засобів масової комунікації, загальною особливістю соціального буття визнається всеосяжна тенденція до об'єднання на основі стандартизації. У політичній сфері — це, зазвичай, модель західної демократії або політичне панування техноструктури, де управління суспільними справами переходить до рук інформаційної еліти, яка постійно оновлюється на основі соціальної стратифікації. В економічному житті таким стандартом є поєднання економіки знань з її орієнтацією на потреби індивідуального споживача та «ринкової економіки». У соціальній сфері - це подальше спрощення соціальної структури в ідеалі до двох груп: професіоналів-організаторів, і виконавців, яким відводилася пасивна роль «рабів машини»; подальше посилення поляризації суспільства за рівнем доходів і нівелювання всіх інших соціальних відмінностей. У духовній сфері спостерігається панування масової культури, насадження кліпового мислення тощо. Все це призводить до появи нових загроз і небезпек: політичних (знецінення демократичних інститутів, підрив громадського самоврядування, елітаризм), соціальні (занепад соціальних традицій, фетишизація науки і техніки на шкоду людині, стрімка зміна соціального середовища проживання людини).

Усвідомлення глобального технологічного ризику, кризові ситуації, що склались в економіці, політиці, культурі, не підтвердили оптимістичних засновків попередніх технократичних прогнозів. З цього приводу американський соціолог І.Тевісс зауважував, що якщо технократи «вважають, що суспільство може бути змінено лише за допомогою використання техніки, то вони ... ігнорують соціальні та політичні реальності» [1, с. 30]. Це зумовило необхідність як переосмислення місця та ролі технократії у суспільстві з боку самих технократичних концепцій, так і призвело до появи наукових праць, де містилась критика не тільки техніки та її впливу на суспільні процеси, але і критика теорії і практики технократії.

Так, Ж.Еллюль розглядає техніку як всі інститути, що раціоналізують суспільне життя, а процес управління сам стає технікою. Сучасна держава функціонує подібно до машини, де не стільки воля правителів, політичних діячів лежить в основі політичних актів, скільки рішення експертів щодо її сучасного стану та перспектив. Держава в такій ситуації — «це підприємство зі службами, які повинні добре функціонувати. Підприємство, що прагне до рентабельності і максимальної ефективності та має в основі рух нації» [10, с. 127]. Політична техніка перекручує традиційну демократію та створює нову аристократію. Населення ділиться на «натовп» (елементи соціальної машини) і «обраних» (еліту) — тих, хто розуміє рух техніки і може впливати на нього. За таких умов політичні дії поступово втрачатимуть реальну силу, стануть простою формальністю і їх замінить «гра технік».

Г.Маркузе, у свою чергу, в роботі «Одномірна людина» відзначав, що технологія забезпечує широку «раціоналізацію несвободи людини і демонструє» технічну «неможливість автономії, неможливість визначати своє життя самостійно». Технологічна раціональність швидше захищає, ніж заперечує «легітимність панування, і

інструменталістській обрїй розуму відкриває шлях раціонально обґрунтованому тоталітарному суспільству, звільняюча сила технології — обертається на кайдани звільнення, на інструменталізацію людини» [4, с. 209].

На антигуманістичному характері технократичних моделей наголошував також Ю.Хабермас. Технічний прогрес, на його думку, — це «рульовий механізм управління системою доцільних дій, який саморегулюється». Проте існує небезпека симуляції «хитрої свідомості машин» своїх успіхів і можливості вислизнути з-під контролю людей, які, в свою чергу, можуть дорого заплатити за збільшені технічні повноваження, передані техніці, що здійснює «відчужену працю» [7, с. 115]. І саме критика техніки повинна допомогти побачити головне «крізь блиск» видимого ефекту: необхідність відмови від «підпорядкування стандарту», щоб не випробувати відчай такого поневолення [7, с. 115].

Спроби «гуманізувати» сучасне суспільство є безперспективними — так стверджує Х. Сколімовскі, зауважуючи, що воно є «достатньо життєздатним до таких косметичних операцій». Великої ваги сьогодні для людини набувають кількісні інструментальні цінності і, «... поки вони будуть залишатися незмінними і орієнтованими на вигоду і ефективність (наука, промислова техніка), порядок речей лишатиметься колишнім, і нам доведеться приймати нав'язаний нам спосіб життя, в якому поціновується лише кількість» [6, с. 242-247]. Таким чином, згадані автори не бачили у розвитку техніки можливостей звільнення людини, децентралізації суспільних та політичних структур, дебіюрократизації.

Отже, в даному контексті спостерігаємо прагнення уникнути популяризації технократизму. Натомість, відкидаючи уявлення про «демонізм» техніки, К.Ясперс вважає, що вона спрямована на те, щоб у ході перетворення трудової діяльності людини перетворити і саму людину. Більш того, на його думку, вся подальша доля людини залежить від того способу, за допомогою якого вона підпорядкує собі наслідки науково-технічного розвитку. За К.Ясперсом «техніка - тільки засіб», все залежить від того, що з нею зробить людина, чому вона служить, в які умови вона її ставить. Все питання в тому, що за людина підкорить її собі, якою проявить вона себе з її допомогою. Техніка не залежить від того, що може бути нею досягнуто, вона лише іграшка в руках людини [6, с. 119-146].

Для технократичних концепцій даного періоду було характерним прагнення подолати дилему технопесимізму і технооптимізму. Вони виходили із засновку, що техніка, як і раніше, займає центральне місце у житті суспільства, але вона позбавлена здатності до саморозвитку. Техніка розглядалась як найбільш важливий компонент соціальної і політичної дії, управління яким може бути доручене лише експерту нового типу, професіоналу та критично мислячому інтелектуалу. Отже, на зміну інженерам, менеджерам, техноструктурі приходить нове бачення основного носія технократичних ідей — елітарного технократа, «архітектора» великих комп'ютерних систем.

Помірна критика традиційних технократичних уявлень з позицій нових соціально-політичних і технічних реалій була присутня у роботах Д.Белла, Е.Тоффлера, П.Дракера, М.Кастельса та ін.

Американський вчений Д.Белл у роботі «Майбутнє постіндустріальне суспільство. Досвід соціального прогнозування» (1973 р.) наголошує на прямій залежності, яка існує між наукою, технікою та особливостями побудови і функціонування майбутнього постіндустріального суспільства. Серед принципів, на яких останнє будується, особливий наголос робився на наступних: теоретичне знання виступає організуючим початком, джерелом інновацій і формулювання політики; домінування в професійній структурі технічних фахівців як нового соціального класу; прийняття рішень на основі нової «інтелектуальної» технології (системний аналіз, лінійне програмування і т.п.) [2, с. 110].

Наука, таким чином, перетворюється, на думку дослідника, на головний елемент, основу суспільного прогресу, а кодифіковане теоретичне знання стає підґрунтям для процесів реалізації влади та управління в будь-якій сфері суспільно-політичного життя. Раціональне регулювання за допомогою інтелектуальних технологій стає також невід'ємним

елементом урядової політики. Носієм ідеалів «майбутнього постіндустріального суспільства» стає «меритократія» (на противагу «традиційній» технократії) в означенні влади осіб, які мають найбільші заслуги перед суспільством. Таким чином, основою для статусу у політичній (державній) ієрархії визнається інтелект, вимірюваний інтелектуальним коефіцієнтом, талант переробляти інформацію і вирішувати складні інтелектуальні завдання. І не має значення, яке місце ці люди займають сьогодні у суспільстві, оскільки вони поступово і невідворотно торують свій шлях на вершину своїх професійних груп або організацій. Результатом зазначених змін стає «зрушення влади» на користь носіїв спеціальних знань, що спричиняє прогнозовані зміни в правлячій еліті.

Означеним проблемам присвячена робота американського дослідника Е.Тоффлера «Метаморфози влади: Знання, багатство і сила на порозі XXI століття». Він попереджає про зміни глобального характеру, з якими людство зіштовхнеться на рубежі двох століть: «людство вступило в «еру зсуву» влади, коли поступово розпадаються всі існуючі в світі владні структури і зароджуються принципово нові», «у надрах цього потужного переструктурування владних взаємозв'язків, подібного до зміщення і руйнування тектонічних пластів під час землетрусу, зароджується один з найбільш рідкісних феноменів людської історії: кардинальна зміна самої природи влади» [8, с. 24].

Зміни владної структури Е.Тоффлер пов'язує з новою роллю знань у суспільстві, яка виражається у втраті професіоналами монополії на знання та інформацію і в поширенні інтелектуальних технологій. Аналізуючи три джерела влади — силу, багатство і знання, — він наголошує на таких відмінностях останнього, як нескінченність, загальнодоступність, необхідність і демократизм. І сила, і багатство, за визначенням, є власністю могутніх і заможних; проте «насправді революційна характеристика знання полягає у тому, що його можуть мати також слабкі і бідні» [8, с. 42].

Е.Тоффлер захищає необхідність контролю суспільства за розвитком техніки, критикує «стару» технократію за некритичне втілення нових технологій. На цій підставі він передбачає руйнування бюрократії в умовах глобалізації. Остання є ефективною в рутинних процесах, а сучасний світ має тенденцію до швидких змін. Ієрархія «верх-низ» не спрацьовує, коли рутинна робота стає полем діяльності автоматизованих систем та коли постійно зростає потік інформації. В таких умовах бюрократія буде поступово витіснитися адхократією — тимчасовими структурами спеціалістів, які керують окремими проектами та виникають і припиняють свою діяльність відповідно до темпу змін в оточуючому середовищі. Адхократи в такому контексті розглядаються як люди, здатні швидко переучуватися і вирішувати нестандартні задачі, орієнтуватися серед безлічі завдань і вчитися працювати з колективом, який постійно змінюється. Вони вирішують складні соціально-технічні проблеми з урахуванням їхніх політичних, культурних та соціальних аспектів.

На вирішальному впливі знань у сфері економічних відносин наголошує у своїх роботах американський вчений П.Дракер. Він визначає економіку, що складається під впливом нових змінених умов, як «економіку знань», саму галузь, що виробляє і розповсюджує інформацію як «індустрію знань», а все суспільство — як «суспільство знань». Центральне місце в останньому повинен займати працівник нового типу — «knowledge worker» або «розробник знань». Такий професіонал у межах своєї компетенції має бути тим «керівником», що приймає рішення. П.Дракер називає його «нащадком вчорашнього найманого робітника конвеєра» [5, с. 71]. Отже, водночас прослідковується спадкоємність та підкреслюється відмінність між означеним сучасним професіоналом нового типу та працівником техноструктури (за термінологією Дж.Гелбрейта) минулого індустріального суспільства.

П.Дракер визначав сучасне суспільство як «суспільство організацій», де зайнята переважна частина освічених людей. Кожна організація, виходячи із власних інтересів, має наділяти максимальною відповідальністю своїх членів, залучати їх до управління там, де це

дозволяють їх знання. Це передбачає необхідність децентралізації прийняття рішень та дотримання у суспільному житті принципу плюралізму. «Суспільство організацій» передбачає орієнтацію не на корпорацію «індустріальної системи» Дж.Гелбрейта як центральний елемент, а на множинність незалежних організацій із своїми функціями. Означені позиції П.Дракера перегукуються із ідеєю «адхократії» Е.Тоффлера.

В умовах глобалізаційних змін, коли знання та інформація стають все більш доступними для широкого загалу, виникає реальна постійна загроза існуючій системі влади і її носіям. Саме тому, за висловом Е.Тоффлера, «кожен, хто має владу, — від сімейного патріарха до президента компанії або прем'єр-міністра — хоче контролювати кількість, якість і розподіл знань в межах своїх володінь» [8, с. 42].

Проте реалізація такого контролю на практиці в інформаційну добу стає дедалі складнішою. Причини і механізми непідконтрольності і відповідні видозміни владних структур аналізує М.Кастельс у роботі «Інформаційна епоха: економіка, суспільство і культура» (1996-1998). Він виходить із тези, що сучасне суспільство набуває ознак «мережевого», коли інформаційні технології піднімають на небачену висоту значення знання та інформаційних потоків. Усі сфери суспільної життєдіяльності людства змінюються, будучи вміщеними, перенесеними в інформаційний простір і глобальні мережі. Отже, логіка мережі має більше влади, ніж влада в мережі. Це призводить до вертикальної дезінтеграції процесів управління та утворення «горизонтальних» структур без яскраво виражених центрів вищої влади [9, с. 225-226]. Проте, слід відзначити, що ці процеси більше характерні для соціальної, духовної та економічної сфер.

Виходячи із взаємозв'язку та взаємообумовленості розвитку інформаційних технологій та глобалізаційних процесів, поширення глобальних інформаційних мереж означає занепад національних держав, оскільки кордони тепер не є перешкодою для інформаційних потоків і це, в свою чергу, розмиває кордони між державами. М.Кастельс погоджується із загальними засновками, проте не вважає смерть національних держав обов'язковою — вони дещо ослабнуть, але їх роль залишиться значною. Саме національні уряди нестимуть відповідальність за використання або невикористання тих можливостей, що відкриває для людства глобалізований світ.

Інформаційне суспільство, як і попередні типи суспільств, неможливе без ієрархій і відносин панування. М.Кастельс окреслює подвійний механізм панування: чітка організація еліт, з одного боку, сегментація й дезорганізація мас — з іншого. Здатність пануючих еліт дезорганізувати ті групи суспільства, які, становлячи чисельну більшість, бачать свої інтереси частково або ж повністю представленими лише в рамках задоволення домінуючих інтересів, дає змогу управляти суспільством. Незважаючи на збереження демократичних інститутів, політична еліта стає більш закритою, вона прагне не допустити надмірного проникнення політичних представників інших верств у внутрішнє коло прийняття стратегічних рішень. М.Кастельс вважає, що доступ до політичної еліти і влади закладений у культурних кодах соціальної структури. Саме володіння цими кодами відкриває доступ до структури влади, і еліті не потрібно таємно блокувати доступ до своїх мереж [3].

Переосмислення місця і ролі технократії у процесах правління і управління комплексними справами суспільства у другій половині ХХ століття відбувалось під значним впливом сцієнтистських та елітарних концепцій. Еволюція технократичних уявлень відбувається від надії на повну заміну політики раціональним науковим управлінням до прагнення максимально деідеологізувати політику і забезпечити всебічну науково-технічну експертизу, а також від ілюзій про суспільство, де при владі перебувають виключно інженери і вчені, до визнання технократів однією з панівних еліт сучасного суспільства. Світовий досвід показує, що технократи дійсно можуть входити до складу урядів та парламентів, відіграючи важливу роль в раціоналізації та оптимізації процесів прийняття рішень. Також вони можуть бути залучені до цих процесів в якості експертів, оскільки політичні стратегії сучасного світу орієнтуються на інтелектуальний продукт експертних

співтовариств. Сьогодні формування глобального інформаційного простору, вільний доступ до інформації, участь населення у обговоренні питань суспільно-політичного значення створюють умови для подолання панування технократії та експерткратії, з одного боку, але, з іншого — з'являються і нові можливості для поширення технократичного мислення: маніпулювання громадською думкою через засоби масової комунікації, викривлення інформації, спекуляція на довірі пересічного громадянина до науки та ЗМІ тощо. Тому сьогодні формується стійка необхідність і можливість боротьби із згаданими тенденціями та подальшого детального дослідження технократичної свідомості та технократичних моделей політичного управління.

Література:

1. Гвишиани Д.М. Кризис буржуазных концепций научно-технической революции / Д.М. Гвишиани и др. // Техника, общество, человек. – М. – 1981. – С. 24-43.
2. Динес В., Николаев А. Власть и знание: эволюция технократических концепций / В. Динес, А. Николаев // Власть. – 1998. – № 10-11. – С. 106-112.
3. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура [Электронный ресурс] / Кастельс М. ; Пер. с англ. под ред. О. Шкаратана. – М. : ГУ-ВШЭ, 2000. – 608 с. – Режим доступа : http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Polit/kastel/09.php
4. Маркузе Г. Одномерный человек / Г. Маркузе. – М., 1994. – 368 с.
5. Новая постиндустриальная волна на Западе. Антология / Под ред. В.Л.Иноземцева. – М.: Academia, 1999. – 640 с.
6. Новая технократическая волна на Западе/ Под ред.Гуревича П.С. – М. – 1986. – 453 с.
7. Тавризян Г.М. Культура, техника, человек / Г.М. Тавризян. – М.: Наука, 1986. – 200 с.
8. Тоффлер Э. Метаморфозы власти [пер. с англ.] / Э. Тоффлер. – М.: ООО «Издательство АСТ», 2003. – 669 с.
9. Уэбстер Ф. Теории информационного общества / Ф. Уэбстер. – М.:Аспект Пресс, 2004. – 400 с.
10. Ellul J. La technique ou l'enjeu du siecle / J. Ellul. – Paris. – 1954. – P. 239.

Зайченко Л. М. Переосмысление идеи технократии в условиях глобализационных изменений

В статье анализируются вопросы влияния технико-технологических факторов на процессы политического управления вообще и переосмысление идеи технократии в условиях информационной экспансии и глобализационных изменений, в частности. Технократия рассматривается как власть специалистов, результатом которой есть появление управления общественно-политическими процессами на базе научного знания.

Ключевые слова: *технократия, глобализация, информационное общество, политическая власть, политическое управление.*

Zaichenko L. Rethinking technocracy ideas in conditions of globalization changes

This article analyzes the impact of technical and technological factors on the process of political governance in general, and rethinking the idea of technocracy in information expansion and globalization changes, among others. Technocrats seen as power specialists, which results in the appearance of the management of social and political processes on the basis of scientific knowledge.

Keywords: *technocracy, globalization, the information society, political power, political control.*